

Friedrich Engels: Türkiye Sorunu

Posted on 25/02/2019

BATI Avrupa ve Amerika halkının, Türkiye olayları konusunda doğruya yakın bir yargıya varmaları ancak son zamanlarda doğmuştur. Yunan isyanına kadar (1) Türkiye, niyet ve amaç ne olursa olsun, bir terra incognita idi ve halk arasındaki alelade bilgiler, tarihsel gerçeklerden çok, Arap usulü gece eğlencilerine dayanmaktaydı. Resmi diplomatik memurlar, yerinde bulunmuş olmaktan ötürü daha doğru bilgiye sahip olmakla övünüyorlardı; ancak bu resmi görevlilerden hiç biri, hiç bir zaman Türkçe, Güney Slavca, çağdaş Yunanca öğrenme zahmetine girmedikleri ve Rum çevirmenlerle Frenk tacirlerin ilgilendikleri konulardaki bilgilerine bağlı kaldıkları için, onların bilgileri de bir hiçten başka bir şey değildi. Kaldı ki, bu aylak diplomatların, zamanlarını dolduracakları her türlü entrika vardı. Aralarında saygıdeğer tek istisna Alman tarihçi Joseph von Hammer'di. Öteki centilmenler, halkla, kurumlarla, ülkenin toplumsal durumuyla ilgilenmiyordu: sadece sarayla ve özellikle, hasmının gerçek durumunu, gücünü ve yardım kaynaklarını bilmeyen iki taraf arasında aracılık eden düzenbaz Fener Rumları (2) ilgileniyorlardı. Böyle değersiz bilgiler üzerine kurulan görüş ve düşünceler, uzun zaman, Batı diplomasinin Türkiye'ye ilişkin davranışlarının temeli oldu, söylemesi garip hâlâ da büyük ölçüde temel oluyor.

İngiltere, Fransa ve hatta, uzunca bir zamandan beri Avusturya, karanlıkta elyordamıyla, belli bir Doğu siyaseti araştırırken, bir başka devlet, hepsini geride bıraktı. Geleneklerinde ve kurumlarında, özünde ve davranışlarında, yarı Asya'lı olan Rusya, Türkiye'nin gerçek durumunu ve yapısını kavrayabilecek yeter insan buldu. Rusya'nın dini, Avrupa Türkiyesi'ndeki insanların onda-dokuzunun diniyle aynıydı; dili, Türk uyruğundaki yedi milyonun diliyle hemen hemen aynıydı; ve bir Rusun, yabancı dillerin temelini tam kendi inmeden bile, iyi bilinen konuşma yatkınlığı, kendilerine iyi para ödenen Rus ajanlarının, Türkiye olayları hakkında tam bilgi sahibi olmalarını kolaylaştırmaktaydı. Böylece çok erken

bir dönemde, Rus hükümeti, Güney-Doğu Avrupa'da pek büyük ölçüde lehine olan bu durumdan yararlanmayı bildi. Yüzlerce Rus ajan Türkiye'yi dolaşıp, Rum ortodoks hıristiyanlara, ortodoks imparatoru baş, doğal koruyucu ve baskı altındaki Doğu kilisesini kurtaracak kişi olarak gösterirken, özellikle Güney Slavlarına, aynı imparatoru, büyük Slav soyunun bütün boylarını eninde sonunda aynı saltanat altında birleştirecek ve Avrupa'nın yönetici soyu yapacak güçlü çar olarak da gösteriyordu. Ortodoks kilisesinin rahipleri, bu ülkeleri yaymak üzere kısa sürede geniş bir fesat ağı kurdular. 1809 Sırp ayaklanması,(32) 1821 Yunan isyanı, şu ya da bu ölçüde doğrudan doğruya Rus altını ve Rus etkisiyle teşvik edildi; Türk paşalarının merkez hükümete karşı isyan bayrağı açtığı her yerde Rus entrikası ve Rus parası hiç bir zaman eksik olmadı; ve Türkiye'nin böylesi iç sorunları, konu hakkındaki gerçek bilgisi, ay insanı hakkındaki bilgisinden daha fazla olmayan Batılı diplomatların zihnini iyice kanştırdığı zaman, savaş ilân edildi, Rus orduları Balkanlara doğru yürüyüşe geçti ve Osmanlı İmparatorluğu parça parça bölündü.

Son otuz yıl içinde, Türkiye'nin durumu hakkında genel bilgi verme yolunda çok şey yapıldığı bir gerçek. Alman dil bilginleri ve eleştirmenler, Türkiye'nin tarihi ve edebiyatı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağladılar; imparatorluğun toplumsal koşulları hakkında, ülkeye yerleşmiş İngilizler ve İngiliz tacirleri çok büyük ölçüde bilgi derledi. Ama diplomat ukalâlar, öyle görünüyor ki, bütün bunları küçümseyerek, Doğu masallarını okumadan gelmiş olan ve benzeri görülmeyen en kokuşmuş Rum çıkar düşünlerinin bu masallardan daha gözkamaştıncı olmayan görüşleriyle geliştirilmiş geleneklere ellerinden geldiği kadar inatla sarılmışlardır.

Peki, bunun doğal sonucu ne olmuştur? Doğal sonuç, Batılı hükümetlerin cahilliği, gabiliği ve buna dayalı olarak tutarsızlığı ve korkaklığından ötürü, Rusya'nın, bütün esaslı noktalarda, yavaş yavaş, birbiri ardından amaçlarına ulaşması olmuştur. Navarin savaşından bugünkü bunalımına kadar, Batılı ülkelerin tüm eylemleri -daha çok Doğu sorunları karşısındaki ortak cehaletlerinden ve herhangi bir Doğulu anlayışın kavrayamayacağı küçük kıskançlıklardan ötürü— ya kendi aralanndaki kavgalarla boşa çıkarılmıştır ya da bu

eylemler doğrudan doğruya ve sadece Rusya'nın çıkarına hizmet etmiştir. Ve sadece Yunanistan ile Türkiye'nin Rumları ve Slavlar, Rusya'ya, doğal koruyucuları olarak bakmakla kalmamıştır; hayır, İstanbul hükümeti bile, Türkiye sorunlarını kendi gözleriyle görüp yargılamadaki mutlak yeteneksizlikleriyle övünen Batılı elçilere gerçek yerini ve isteklerini anlatmakta tekrar tekrar umutsuzluğa düştükçe, her olayda, kendini Rusya'nın insafına bırakmak ve tüm Türkleri boğazdan karşıya sürme ve Ayasofya'nın minarelerine Aziz Andrew'nun haçını dikme niyetini açıkça dile getiren devletin koruyuculuğunu istemek zorunda kalmıştır.

Diplomatik geleneğe karşı, Rusya'nın bu sürekli ve başarılı saldırıları, sonunda, Avrupa'daki Batılı hükümetlerde, yaklaşan tehlikeye dair belirsiz ve dumanlı bir endişe uyandırmıştır. Bu endişe, Türkiye'de status quo'nun korunması dünya barışının gerekli koşuludur şeklindeki büyük diplomatik inancı ortaya çıkarmıştır. Belli bazı modern devlet adamlarının belâgatli yetersizliği, cehalet ve aczini, yirmi yıllık kısa süre içinde gelenek tarafından takdis edilen ve ölü bir söz olmaktan çıkıp, Kral John'un Magna Carta'sı kadar eski ve tartışılmaz duruma gelen bu aksiyomda olduğundan daha açıkça itiraf edemezdi. Status quo'yu koru! Niçin, status quo korunduğu içindir ki, Rusya, Sırbistan'ı isyana tahrik etmiş, Yunanistan'ı bağımsızlaştırmış, Buğdan ile Eflâk'ın koruyuculuğunu üzerine almış ve Ermenistan'ın bir kesimini elinde tutmuştur. Bütün bunlar olup biterken İngiltere ile Fransa, yerlerinden bir santim dahi kıpırdamamışlardır, sadece bir defa, 1849'da, o da Türkiye'yi değil, Macar göçmenleri korumak için davranmışlardır. Avrupa diplomasisinin ve hatta Avrupa basınının gözünde, tüm Doğu Sorunu, gelip, ya status quo'nun korunması, ya Ruslann İstanbul'a girmesi ikili çıkmazına dayanıyor — düşüncelerinde, bu seçenekten başka bir şeye kesinlikle yer olmuyor.

Örneğe Londra basınına bakın. The Times gazetesinin, Türkiye'yi parça parça bölmeyi savunduğunu ve Türk soyunun artık, Avrupa'nın bu güzel köşesini yönetmeye yeterli olmadığını ilân ettiğini görüyoruz. Her zaman olduğu gibi ustalıklı, The Times, status quo'cu diplomatik geleneğe cesaretle saldırıyor, bunun sürgit olanaksız olduğunu ilân ediyor. Bu

gazetenin eli altındaki yeteneklerin tümü, başka başka yönlerden, bu olanaksızlığı göstermekte ve Haçlı Ordulannın düşmanından arta kalana karşı yeni bir haçlı seferi düzenlemek üzere İngiliz duygulannı devşirmekte kullanılıyor. Henüz iki ay önce The Times'a ait olan, zamanın takdis ettiği, anlamsız bir deyimle böylesine vicdansızca bir saldırının değeri yadsınamaz. Ne var ki, bu gazeteyi bilen, bu alışılmamış cesaret gösterisinin, doğrudan doğruya Rusya ile Avusturya'nın çıkarına yapıldığını da bilir. Türkiye'yi bugünkü durumunda tutmanın sürgit olanaksız olduğuna ilişkin gazetenin sütunlarında öne sürülen doğru görüş, Büyük Peter'in vasiyetindeki başlıca maddenin —Boğazın fethinin— yerine getirileceği gün için İngiliz kamuoyunu ve dünyayı hazırlamak gibi bir amaçtan başka bir amaca hizmet etmemektedir.

Karşıt görüşü, liberallerin yayın organı The Daily News temsil ediyor. The Times, daha sonra bir çıkar amacına uygun olarak saptırmak için olsa bile, hiç değilse, sorunun yeni ve doğru özelliğini kavramıştır. Buna karşılık liberal gazetenin sütunlarına en açığından bir mantık, ama sadece bir çeşit aile mantığı egemendir. Gerçekten de gazete, kendi evinin eşiğinden ötesini görmüyor. Bugünkü koşullar altında, Türkiye'nin parçalanmasının Rusları İstanbul'a getireceğini, bunun İngiltere için büyük talihsizlik olacağını, dünya barışını tehdit edeceğini, Karadeniz ticaretini yıkacağını ve İngiltere'nin Akdenizdeki üsleriyle donanması için yeni silahlar gerektireceğini açıkça görüyor. Ve bu nedenle The Daily News, İngiliz halkında öfke ve korku uyandırmaya gayret ediyor. Türkiye'nin bölüşülmesi, Polonya'nın bölüşülmesine eşit bir cürüm değil mi? Hıristiyanlar, Türkiye'de, Avusturya ile Rusya'dakinden daha çok din özgürlüğüne sahip değiller mi? Türk hükümeti, değişik uluslann, dinlerin ve yerel şirketlerin kendi işlerini düzenlemelerine izin veren yumuşak, baba bir hükümet değil mi? Avusturya ve Rusya'yla karşılaştırınca Türkiye bir cennet değil mi? Orada can ve mal güvenliği yok mu? Ve İngiltere'nin Türkiye'yle ticareti, Avusturya ve Rusya'yla olan ticaretin toplamından daha geniş değil mi ve her yıl artmıyor mu? Ve böylece, The Daily News şairce olabilecek bir biçimde, bir şiir üslubuyla, Türkiye'yi, Türkleri ve Türk olan her şeyi tanrı derecesine yüceltıyor. Bu, okurlannın çoğunca anlaşılabilir bir şey olsa gerek.

Türkler için gösterilen bu galip şevkin anahtarı, milletvekili David Urquhart beyefendinin çalışmalarında bulunabilir. İskoçya doğumlu, yurdunun ortaçağa ve atalarına ait anılarıyla dolu, modern, uygar İngiliz eğitiminden geçmiş bu centilmen, üç yıl boyunca Yunanistan'da Türklere karşı savaştıktan sonra, Türklein ülkesine geçti ve böylece onlara âşık olan ilk kişi oldu. Romantik Highland'lı Pindus ve Balkan dağlarının vadilerinde, kendini yeniden yurdunda buldu. Türkiye hakkında çalışmaları, gerçi değerli bilgilerle doludur, ama hemen hemen harfi harfine şu üç paradoksta özetlenebilir: Bay Urquhart, İngiliz uyruğu olmasaydı, kesinlikle Türk olmayı yeğ tutardı; Presbiteryen kalvinist olmasaydı, başka hiç bir dine değil, ama islâm dinine bağlı olurdu; ve üçüncüsü, Britanya'yla Türkiye, dünyada kendi yönetimlerine, dinsel ve medeni özgürlüklere sahip yegâne iki ülkedir. İşte bu Urquhart, Palmerston'a karşı gelen İngiliz liberalleri için, o zamandan bu yana büyük Doğu otoritesi olmuştur ve The Daily News'a, Türkiye hakkındaki övgülerin malzemesini sağlayan odur.

Sorunun bu tarafında, bir anlık dikkati hakeden tek görüş şudur: "Türkiye'nin çürümekte olduğu söyleniyor; ama nerede bu çürüme? Uygarlık Türkiye'de hızla yayılmıyor mu, ticaret genişlemiyor mu? Sizin sadece çürüme gördüğünüz yerde, bizim istatistiklerimiz sadece ilerleme gösteriyor." Şimdi, artan Karadeniz ticaretinin tüm itibarını sadece Türkiye'ye bağlamak büyük yanılgı olur; ve ama, burada yapılan şey budur. Hani, Almanya'nın birçok yerinde çok kestirme bir ülke olan Hollanda'nın sınaî ve ticarî gücünün, onda-dokuzu sadece transit olan gayrisafi ihracat ve ithalâtıyla ölçülmesi gibi bir şey bu. Ama gene de, Hollanda örneğinde, her istatistikçinin münasebetsiz bir bağ kurma diye karşılayacağı şeyi, Türkiye örneğinde, İngiltere'nin tüm liberal basını, bilgiç Economist dahil, halkın safdilliğine kabul ettirmeye çalışıyor. Peki öyleyse, Türkiye'de ticaret yapanlar kim? Elbette Türkler değil. Onların, ticareti geliştirme yolu, kökensel göçebe yaşamını sürdürdükleri sıralarda, kervanlaeı soymaktan ibaretti; şimdi biraz daha uygarlaştıkları için, yaptıkları şey, her türlüşünden keyfî ve baskıcı elkoymadır. Ticaretin tümünü, büyük limanlarda yerleşmiş olan Rumlar, Ermeniler, Slavlar ve Frenkler yürütüyor ve kuşkusuz, bunu yapabilme durumunda oldukları için Türk beyleriyle paşalarına teşekkür etmeleri gerekmez. Türklerin tümünü Avrupa'nın dışına çıkarır, ticaretin bundan zarar görmesi için hiç bir neden olmayacaktır.

Genel uygarlıkta gelişme konusuna gelince, Avrupa Türkiyesi'nin her yanında bu ilerlemeyi yürütenler kimlerdir? Türkler değil, çünkü onlar sayıca azdır ve araları uzaktır, ve İstanbul ile iki ya da üç bölge dışında herhangi bir yerde yerleşmiş oldukları pek söylenemez. Ülkeye etkin biçimde ne tür uygarlık getirilmişse, onun gerçek destekçileri, tüm kentlerdeki ve ticari merkezlerindeki Rum ve Slav orta sınıftır. Nüfusun bu kesimi, zenginlik ve etkinlikte sürekli olarak gelişiyor, Türkler ise her geçen gün daha gerilere itiliyor. İdari ve askeri güç onları tekeline olmasaydı, kısa süre içinde ortadan silinirlerdi. Ama bu tekel, gelecek için olanaksızdır ve Türklerin gücü, ilerleme yoluna engeller koymanın dışında, güçsüzlüğe dönüşmüştür. Gerçek şu ki, çarelerine bakılmalıdır. Onların yerine Rusları ve Avusturyalıları koymaksızın çarelerine bakılmayacağını söylemek, Avrupa'nın bugünkü siyasal yapısı ebediyen sürececek demek kadar anlam taşır. Kim böyle bir iddiada bulunur?

New-York Daily Tribune no 3746, 19 Nisan 1853, Başyazı

Karl Marx/Friedrich Engels: Doğu Sorunu (Türkiye), Sol Yayınları, Ankara 1977